

Teoretiska diskussioner inom kvinnolitteraturforskningen

Inom kvinnolitteraturforskning domineras den teoretiska diskussionen å ena sidan av en amerikansk kritiskt-sociologiskt orienterad strömning och å andra sidan av en fransk, lingvistiskt och textteoretiskt inspirerad. Gunilla Domellöf beskriver de båda teoritraditionerna och ser deras möte som fruktbart för en vidareutveckling av den feministiska litteraturteorin.

I ett tioårigt perspektiv framstår begreppet 'omläsning' som det centrala inom den del av litteraturvetenskapen som i Norden kallas kvinnolitteraturforskning. Feministiska litteraturforskare har några enkla grundföreställningar gemensamt: att kvinnor utsätts för förtryck är en av dem. Att könsskillnader är en giltig utgångspunkt för kritisk analys är en annan. En omläsning av litteratur ur kvinnoperspektiv kan avslöja inbyggda strukturer, som annars skulle förblivit osynliga. Omläsningen gäller inte bara enskilda verk utan hela litteraturhistorien, utmaningen gäller den tidigare förmenta könsneutraliteten, undersökningen inriktas på sambandet mellan skrivande och kön och tvingar fram en konfrontation med maktstrukturer inom litteraturkritiken. Feminism som ideologi (-ism) kan inte ses som ett enhetligt kompletterande tillägg till existerande litteraturvetenskapliga forskningsmetoder utan aktualiserar i stället fundamentala litteraturteoretiska problem som tex Vad är en text? Vad innebär tolkning av en text? Vad är det som bestämmer en texts mening?

Feministiska forskare betonar olika sidor av kvinnoförtrycket och detta har lett till olika utvecklingslinjer inom litteraturkritiken. De feminister, som undersöker kvinnors marginalitet, inriktar sig i första hand på kvinnors situation i det mansdominerande samhället. Målsättningen är ofta att skriva in kvinnorna i historien. Metoden blir att rela-

tera den skönlitterära texten till den historiska kontexten. Andra forskare söker källan till förtrycket i själva den tankestruktur, som bär upp den västerländska kulturen. Inom den gruppen jämsställs önskan om herravälde — antingen detta gäller språk eller abstrakt tänkande — med en manlig ordning som grundas på att kvinnor tystas. Omläsningen kommer här att omfatta såväl teoretiska texter som litteratur. Den politiska empiriska forskningstraditionen har framför allt utvecklats i USA, medan den teoretiska hämtat sina viktigaste impulser från fransk feministisk forskning.¹

Jag skall från dessa synpunkter i den här artikeln ge en kort översikt av den nya kvinnolitteraturforskningens utveckling. Den kommer att omfatta den tidiga amerikanska feministiska litteraturkritiken, mötet med den franska språkteoretiska kvinnoforskningen och något om de fruktbara följderna av detta möte.

Om rätten att läsa fel

Sambandet mellan kvinnors erfarenheter, livssammanhang och kulturmönster och det litterära uttrycket för detta har från början stått i centrum för den feministiska litteraturkritik, som kvinnliga forskare i USA började tillämpa inspirerade av den nyfeministiska rörelsen på slutet av 60-talet.² När Elaine Showalter presenterar den feministiska litte-

raturkritiken i tidskriften *SIGNS* 1975³, utgår hon från Kate Millets banbrytande verk *Sexualpolitiken*⁴. Ett gammalt perceptionsmönster ifrågasattes, när Kate Millett i sin läsning av Charlotte Brontës *Villette* (1853) bröt med bilden av äktenskapet som hjältnans livsmål. I stället för förlust och olycka kan den tilltänkte äktenskapspartnerns död ses som en möjlighet för Lucy Snow att leva ett helt annat liv, obunden av äktenskap och med tryggad anställning och ordnad ekonomi. Detta uppfattades av traditionella litteraturkritiker som en felläsning från Kate Millets sida, men Elaine Showalter anser, att denna felläsning i så fall fångar in en väsentlig och obestridig sanning om själva dynamiken i den kvinnliga författarens kreativa tänkande. 'No one who has read *Sexual Politics* can ever read *Villette* sentimentally again', är Elaine Showalters slutsats. Förskjutningen i perspektiv kan jämföras med gestaltpsykologins reversibla bilder, där den inneboende spänningen tvingar fram en växling mellan bakgrund och figur. Det införda kvinnoperspektivet skapade en sådan spänning i fråga om verkets entydiga mening och vad som av en tidigare kritik betecknats som bakgrund. Det radikala i den feministiska litteraturkritiken var kravet att se mening i det som nyss betecknats som tomrum. Den ortodoxa intrigen får inför våra ögon ge vika för en annan intrig, som hittills inte avlästs, eftersom den har inneslutits i bakgrundens anonymitet, och den nya intrigen växer fram i djärv relief. Detta innebär inte att den första bilden skulle försvinna: den finns fortfarande kvar och är ibland den enda läsaren förmår urskilja. Att kartlägga spänningen i detta bildfält med sitt dominans- och utplåningsmönster, sin påstådda entydighet och sin uppenbara tvetydighet⁵, blir den nya utmanande forskningsuppgiften.

Feminist Literary Criticism

Den amerikanska feministiska litteraturkritiken började alltså vid sidan av mansperspektivet lägga ett kvinnoperspektiv, som aldrig tidigare hade hävdats. Forskningen inriktades på sökandet efter okända verk av

kvinnliga författare och nytolkningar av välkända kvinnliga författares arbeten. En tvärvetenskaplig ansats liksom betoningen av empiri på bekostnad av teori och abstraktion utmärkte inledningsskedet. Elaine Showalter anser, att den feministiska litteraturkritiken genom sin teoretiska eklekticism, sin empirism och sin individualism når fördelar i fråga om flexibilitet, kreativitet och öppenhet för nya idéer. Hon blundar inte för de skadliga följder frånvaron av ett utarbetat teoretiskt-kritiskt system kan få, främst genom att kritiken inte accepteras inom traditionell akademisk forskning och därigenom ställs utanför möjligheten att påverka den. Vid sidan av den abstrakta strukturalismen vid de amerikanska akademierna — vad vi närmast skulle kalla nykritisk formalism — tedde sig dessutom den feministiska kritiken som alltför personlig.

I en första fas inriktades den feministiska litteraturkritiken på att demonstrera litterära kvinnostereotyper. Kate Millets *Sexualpolitiken* bildade skola genom att lyfta fram D H Lawrences, Henry Millers och Norman Mailers kvinnobilder. Ur rika källor östes mytologiserade, förkrympta och förvrängda kvinnobeskrivningar, som visade hur könsfördomar och stereotypiserade formuleringar av den kvinnliga könsrollen i samhället kodifierats i litterära texter. Verk som exempelvis Mary Anne Fergusons *Images of Women in Literature*, 1973, och Susan Coppelmann Cornillons *Images of Women in Fiction*, 1973, har skapat en accepterad terminologi på detta fält. I en andra fas gjordes utifrån nyupptäckter och nytolkningar av kvinnliga författares verk försök till en ny värdering av dessa verk. Här bjöd dock den etablerade klassiska kanon ett så kompakt motstånd att forskningssintresset kom att koncentreras på de litteraturvetenskapliga urvalskriterierna. Den feministiska litteraturkritiken ifrågasatte anspråken på att absoluta och objektiva kriterier skulle styrt urvalet av litteratur i litteraturhistorier, akademiska kurslistor, antologier och bibliografier.

Som Annette Kolodny sammanfattat problemet i en senare essä⁶ gällde frågan inte så mycket litteratur eller kritik i sig som de historiska, sociala och etiska konsekvenserna

av kvinnors deltagande i eller utestängdhet från verksamheten i fråga. Den feministiska litteraturkritiken tog sig uttryck i sammanställande av alternativa historieskrivningar och antologier, där de kvinnliga författarnas ekonomiska och sociala villkor förutom personliga förhållanden bildade utgångspunkt för den nya förståelsen av hur deras skönlitterära verk producerats, publicerats och kritiserats. Resultatet har blivit en ökad kunskap om hur speciella maktrelationer — vanligtvis de där män på olika sätt bestämmer över kvinnor — skrivits in i såväl litterära som kritiska texter och hur de okritiskt accepterats som ett från ovan givet kulturarv.

Målet för den vidare utvecklingen inom den feministiska litteraturkritiken var att placera in kvinnliga författare i en teoretisk referensram och visa hur de är relaterade sinsemellan och till en kvinnlig litterär tradition. Avsikten med en feministisk litteraturhistoria var att den skulle beskriva kontinuiteten och sammanhanget i kvinnors skrivande och ställa upp hypoteser, som individuella författare — både kända och mindre kända — kunde testas emot. Viktiga arbeten inom detta forskningsområde kom sedan att bli Ellen Moers *Literary Women*, 1977, Elaine Showalters *A Literature of Their Own*, 1977, och Sandra Gilberts och Susan Gubars *The Madwoman in the Attic*, 1979. Ellen Moers är pionjären inom denna grupp: hon opponerade sig redan på det tidiga 60-talet mot gällande litterära omdömen genom att beskriva kvinnliga författares litterära tradition som revolutionär och innovativ snarare än som försiktig och osjälvständig. Elaine Showalter lägger huvudvikten vid att kvinnolitteratursstudier måste avse att placera in kvinnolitteraturen i en historisk, social och kulturell referensram. Men hon är också mån om att stryka under att språk och stil är ett litteraturvetenskapligt område av stort könspolitiskt intresse. Den kvinnliga föreställningsvärlden laddar symbolerna med andra värden än vad de i traditionell forskning ansetts vara bärare av. Den galna hustrun, som spärats in på vinden, läses t ex i den feministiska litteraturkritiken som en litterär gestaltning av kvinnors vrede, sexualitet och kulturella särställning. Problemet med kvinnors 'två-

språkighet' — eget språk och andras språk — uppmärksammades redan av Dorothy Richardson och Virginia Woolf och aktualiserades inom den nyfeministiska rörelsen bl a av den amerikanska poeten Adrienne Rich, som fäste uppmärksamheten på språkets förmåga att stänga in oss lika väl som att befria oss. Hon myntade uttrycket 'the oppressor's language' för det språk som inhägnar de djupaste privata mänskliga upplevelserna med tabun och minerar dem med falska benämningar. Elaine Showalter anser, att området kräver en verklig känsla för problemets komplexitet och dömer ut tidiga förenklade språkskillnadsundersökningar. Hon ställer sig av samma skäl skeptisk till att androgynbegreppet, som vissa psykologiskt inriktade forskare introducerat, skulle kunna bli användbart som litterär term.

Elaine Showalter beskriver den nya feministiska litteraturforskaren på följande sätt:

— Forskaren måste — som Ellen Moers — kunna förena vetenskaplig grundlighet och auktoritet med känslig och intelligent förståelse av författarinnornas upplevelser av att vara kvinnor och hur detta påverkat deras sätt att skriva.

— Dessutom får forskaren inte falla undan för krav på 'vetenskaplighet', som är oförenliga med ett kvinnsolidariskt perspektiv och det egna uppvaknandet, den egna känslan och visionen. Forskningen och det egna livet hänger ihop. Adrienne Rich skriver i 'When We Dead Awaken' att 'a radical critique of literature, feminist in its impulse, would take the work first of all as a clue to how we live, to how we have been led to imagine ourselves, how our language has trapped as well as liberated us; and how we can begin to see — and therefore live — afresh'.

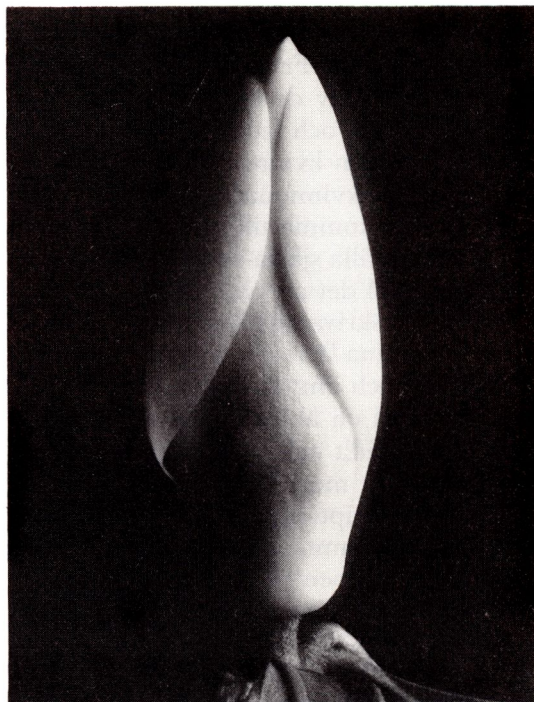
Den mängd av biografier som till en början översvämmade den amerikanska marknaden förstärkte endast den gamla fördömen att kulturaktiva kvinnors privatliv var av större intresse än deras verk. Mängden av biografier över kvinnliga författare garanterade inte någon ökad förståelse av sambandet mellan personliga förhållanden, sociala villkor och det konstnärliga uttrycket. Vad som ytterligare hindrade forskarna att rela-

tera författarinnornas liv till den kreativa processen var deras oförmåga att göra sig fria från egna fördomar — speciellt i frågor som rörde sexualiteten. Annette Kolodny ger flera exempel på detta i sin översikt av den feministiska litteraturforskningen i *SIGNS* 1976.⁸ Det enda försöket att beskriva en teori för feministiska litteraturanalyser, *Feminist Literary Criticism: Explorations in Theory*, som utgivits av Josephine Donovan 1975, är bara en bekräftelse av Elaine Showalters observation att den feministiska kritiken är mer sammanhängande som ideologi än metod, anser Anette Kolodny.

Vive la différence!

Redan 1978 introducerades den franska feministiska forskningen i den amerikanska debatten genom två artiklar i *SIGNS*, en översiktsartikel av Elaine Marks, 'Woman and Literature in France', och en rapport av Carolyn Greenstein Burke, 'Report from Paris'.⁹ Redan tidigare glimtar i *SIGNS*, 'Diacritics' och 'Sub-Stance' hade gjort klart att den franska kulturdebatten grep över ett vitt fält av teorier, som delvis var svårbegripliga och främmande för den amerikanska publiken i stort och för de feministiska litteraturkritikerna, som följde en empirisk forskningslinje. De teorier detta gäller är den lingvistiska och strukturalistiska teorin, det marxistiska kulturbegreppet, psykoanalytisk teori i Lacans utformning och Derridas dekonstruktionsteorier. Den första skillnaden som alltså både kan vara fruktbar och hämmande, men som alltid måste beaktas — är den mellan den amerikanska och den franska, mer övergripande kulturtraditionen. Den andra är de franska feministiska forskarnas avgränsning mot de manliga teoretikerna. Den tredje skillnaden jag skall ta upp är den innebörd de franska feministerna själva lägger in i begreppet 'différence'.

Litteraturens relation till 'livet' är den amerikanska litteraturkritikens primära intresse. Det är inte något som erbjuder några teoretiska svårigheter för den som är utbildad i svensk litteraturvetenskaplig tradition. Skillnaden i den franska teorin är att intresset har flyttats över från 'livet' till 'språket'. I

Imogen Cunningham, 'Magnolia knopp' 1920-talet, foto.

Frankrike innebar uppvaknandet till politisk medvetenhet 1968 för många av studenterna en förhoppning om att frigöra känsla, fantasi och sexualitet från den repressiva överbetoningen av intellektet, något som i högsta grad hade relevans för språkdebatten. Det är inte språket som kommunikationsmedel, som intresserar den franska intelligentian, utan det är språkets filosofiska förutsättningar som är det centrala. Det är nödvändigt att känna till att det i Paris verkligen är möjligt att skriva in sig själv i existensen i ett system, där *la parole* och *l'écriture* bestämmer vad som är intellektuellt betydelsefullt, för att förstå den vikt de franska feministerna fäster vid språket som utgångspunkt för frigörelse. 'Prise de conscience' måste åtföljas av 'prise de la parole'. 'Ta ordet' är liktydigt med att 'ta makten'. Ordet — Logos i sin fullständiga teologiska mening — har tills helt nyligen varit i den manliga välutbildade elitens ägo. Utarbetandet av ett kvinnornas språk ses som ett medel att bryta igenom den dominerande patriarkala ideologin. Språket blir ett stridsverktyg och ett maktmedel i en kultur

som ger primat åt ordet. Utgångspunkten för de franska feministiska teoretikerna är ofta psykoanalytisk. Frigörelse av kvinnokroppen är för två av de ledande teoretikerna, Hélène Cixous och Luce Irigaray, identisk med frigörelse av kvinnospråket och vice versa. Den sanna kvinnonaturen har aldrig tidigare kunnat komma till uttryck i kulturen. Genom att ställa själva skriftproduktionen i centrum skall det nu bli möjligt att få fram kvinnan, att skriva sig från det omedvetna till ett vara. Denna 'écriture feminine' överskrider genre- och ämnesgränser, den utspelar sig ofta inuti en äldre manscentrerad text, som den lekfullt och ironiskt spelar ut sina starka känslor mot. Det är en besvärjande, exalterad inskription, ett inskrivande i språket, som på samma gång är resultat av och uttryck för 'women's difference in language'. Följden av att denna skillnad tidigare förtryckts är att det funnits bara *en* röst, en manlig röst, i skriftproduktionen, och den har de kvinnliga författarna tvingats imitera. Repressionen av det kvinnliga hos såväl kvinnor som män har varit total. Snarare än att söka dömda och glömda kvinnor i historien, som de amerikanska feministiska litteraturkritikerna är inriktade på, söker de franska forskarna kvinnan i det omedvetna eller om man så vill i sitt eget språk. En viktig skillnad är också att där amerikanskorna bedriver feministisk litteraturkritik och kritiserar kanon-urval ställer sig de franska feministerna skeptiska till såväl litteratur- som kanonbegrepp. De har bytt ut ordet litteratur mot text och skrivande och producerar själva skönlitterära texter eller skriver om/i textteori, lingvistik, semiotik eller psykoanalytisk teori. Denna centrering kring texten har ibland skett på bekostnad av en vidare sociopolitisk orientering. Å andra sidan kan jag redan här påpeka, att den amerikanska forskningens intresse att göra en politisk läsning av litterära verk ofta utesluter ett mer djupgående studium av textliga problem, dvs att se den litterära gestaltningen som något i sig betydelsebärande.

Givetvis pågår det i Frankrike en mer traditionell litteraturforskning, som på ett allmänt plan stimulerats av intresset för kvinnornas plats i litteraturen. De resultat som

denna inriktning redovisar, är en inventering av kvinnobilder i litteraturen — en motsvarighet till den amerikanska stereotypiforskningen — biografisk forskning, tematiska studier, litteraturhistorisk forskning och undersökningar med en allmänskulturell, idéhistorisk inriktning. Det intellektuella klimatet i Frankrike har emellertid också givit möjlighet för en liten grupp kvinnor i Paris att ställa sig i spetsen för avantgardet. Dels har de anknytning till den nya kvinnorörelsen och den nya kvinnoförlagsverksamheten. Dels är de professorer i filosofi och litteraturvetenskap, psykoanalytiker och författare, och har genom sin förtrogenhet med de nya teoretiska positionerna kunnat påvisa deras innebörd för forskning i kvinnofrågor. Dessa teoretiker har genom sin ställning kunnat nå ut till allmänheten med stor genomslagskraft. Styrkan i dessa kvinnors forskning är att de använt sig av de manliga teoretikernas tekniker för att demystifiera och dekonstruera den tidigare kulturen samtidigt som de haft ett gemensamt mål att gå mot: en okänd plats, nämligen kvinnans plats, som nu kunde bli utgångspunkt för kvinnans eget skrivande. Hélène Cixous och Luce Irigaray tillhör detta avantgarde och en tredje forskare, som Elaine Marks och Carolyn Greenstein Burke presenterar i sina artiklar, är Julia Kristeva.

I ett av sina huvudverk, *La Révolution du langage poétique* (1974), har Julia Kristeva skapat en psykolingvistisk modell för textstudier. Hennes utgångspunkt är modernistiska texter (Lautréamont, Mallarmé, Joyce, Artaud, Bataille). Vad Julia Kristeva kallar 'det semiotiska' är, enligt Elaine Marks, 'the rhythmic babble of onomatopoeic sounds exchanged between mother and child, the pre-oedipal language that precedes the installation of the father's symbolic language'. De psykiska krafterna fortsätter att utöva en press mot det ordnade och rationella språket även efter språkinträdet. Det semiotiska sättet att beteckna skall inte förstås som ett annat språk eller som kvinnans språk utan snarare som frambrytande eruptioner i form av brott mot satsens fonologiska och syntaktiska struktur. För Julia Kristeva står termen 'kvinna' för det som inte kan representeras,

inte kan utsägas, det som är utanför definitioner och ideologier. Kvinnoforskningen kan följaktligen endast vara 'negativ', dvs ifrågasätta den rådande patriarkala ordningen. I *Polylogue* (1977), en samling studier av hur mening skapas i språk, litteratur och konst, visar Julia Kristeva hur detta skulle kunna gå till: 'affirming the right to difference, the return of negativity, calling in doubt political communities, divinities, authorities, even that sly one, the ego...'¹⁰ Följderna av den franska attacken mot det gamla humanistiska (Man, Fallos) och rationella (Logos) västerländska kulturbegreppet blir alltså utomordentligt intressanta för den feministiska forskningen.

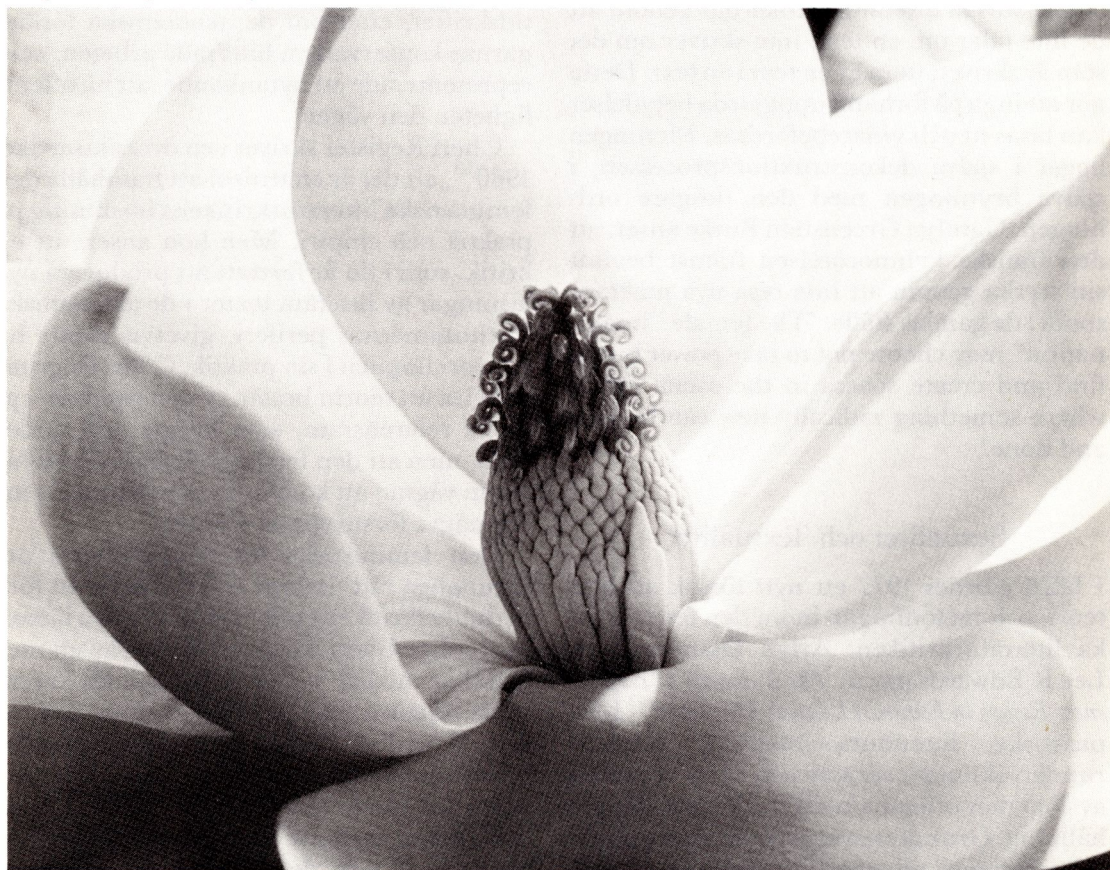
Inte oväntat har det franska avantgardet också lämnat 'feminismen' som en möjlig position inom den dominerande patriarkala ideologin. Feminister kallas de reformister,

som är fångna i det gamla systemet och bara söker tillträde till detta. Det verkligt förändrande alternativet måste på ett helt annat sätt ha en kollektiv, kvinno-solidarisk förankring. Det är i den positionen de franska kvinnliga forskarna skiljer sig från de manliga strukturalistiska teoretikerna, som riktat en avgörande kritik mot hela det västerländska kulturbygget: den metafysiska logik, som modernismen raserat. Genom att från ett kvinnligt perspektiv lägga fram reflexioner och hypoteser — framfödandet av det kvinnliga språket — underminerar det franska kvinnliga avantgardet den bastion som ännu innehar auktoriteten:

'If it were to come out in a new day that the logocentric project had always been, undeniably, to found (fund) phallocentrism, to insure for masculine order a rationale equal to history itself?

Then all the stories would have been told diffe-

Imogen Cunningham, 'Magnolia blomma' 1925, foto.

rently, the future would be incalculable, the historical forces would, will, change hands, bodies, another thinking as yet not thinkable, will transform the functioning of all society.

We are all living through this very period when the conceptual foundation of a millennial culture is in the process of being undermined by millions of a species of mole as yet not recognized.

When they awaken from among the dead, from among the words, from among the laws.¹¹

Som vi förstår har uttrycket 'différence' inte längre kvar sin innebörd av biologisk skillnad för de franska kvinnliga teoretikerna, *utan skillnad består i vad som förblivit förtryckt i vår västerländska kulturs sätt att producera mening*. För Hélène Cixous, Luce Irigaray och Julia Kristeva är varken kropp eller signatur det som avgör, om en text skall betecknas som en kvinnotext, utan det är skillnaden mellan manliga och kvinnliga subjekt, alltså en position i språket, som blir viktig för textbestämningen. De franska forskarnas tillvägagångssätt skiljer sig också från de amerikanska litteraturkritikernas genom att de inte talar om en text, inte skriver om det som är skrivet, utan är en text i en text. Detta gör att inga på förhand uppgjorda betydelser kan läsas ut och vidarebefordras. Meningen ligger i själva dekonstruktionsprocessen, i själva brytningen med den tidigare ordningen. Carolyn Greenstein Burke anser, att den franska kvinnorrörelsen främst bevisat sin styrka genom att inte resa nya maktanspråk i de gamlas ställe: 'The female "imagination" may choose not to take power but to find and create spaces in the social fabric where something radically new can be said and done.'

Sexualitet och Textualitet

I USA gjordes 1977 ett nytt försök att lösa teori- och metodfrågan inom den feministiska litteraturkritiken. Arlyn Diamond och Lee R Edwards gav ut *The Authority of Experience: Essays in Feminist Literary Criticism*.¹² Empiristiska, litteratursociologiska litteraturredundersökningar ses som den bästa vägen att avslöja den tidigare kritikens könsbestämda hållning. Grundtesen är att om ingen uppgörelse kommer till stånd i frågan om att tala

med egen auktoritet kommer kvinnornas litteraturhistoria alltid att se ut som en serie undantag. Det är erfarenhetens spegling i litteraturen som ger värde och auktoritet åt texten. Kvinnoperspektivet innebär teoretiskt en point-of-viewförskjutning och metodologiskt att sociologiska och ideologiska aspekter beaktas vid tolkning. Det här är ju allmänna förnuftiga grundantaganden, men preciserar ändå inte riktigt vad det gäller. Enligt mitt förmenande beror detta till stor del på att språkets förmedlande funktion, själva litterariteten, helt utesluts ur resonemanget. Samtidigt finns hos amerikanska teoretiker som t ex Adrienne Rich och Mary Daly ansatser till att se språket som kärnan i förtrycket och i centrum för den möjliga förändringen. Patricia Meyer Spacks och Sandra Gilbert är litteraturforskare som börjar publicera studier, där det kvinnliga litterära formspråket diskuteras på ett nytt sätt. De tyngst vägande bidragen inom den feministiska litteraturkritiken är alla tryckta i olika tidskrifter, eftersom de akademiska förläggarnas konservatism hindrade arbeten, som representerade ett nytänkande, att nå offentligheten den vägen.

Cheri Register skriver i en översiktsartikel 1980¹³, att det är en truism att framhålla den feministiska litteraturkritikens inriktning på praktik och empiri. Men hon anser, att en kritik, som i tio år fortsatt att producera nya läsningar av litterära texter i de akademiska institutionernas periferi, givetvis måste ha en teori implicit i sin praktik. Cheri Register vill visa att teorin består av den nya konceptuella referensram, som byggts upp under åren, men att den fortfarande karakteriseras av sin vägran att kodifieras och definieras inom några försnävande gränser.

Den feministiska litteraturkritikens ursprungliga rättvisekrav och försöken att föra in dubbelkritikens offer i den litterära kanon har, enligt Cheri Register, ersatts av en mer fruktbar modell: att utan hänsyn till kanon ställa frågorna Vad är det författarinnan säger och varför? Därigenom kommer den feministiska litteraturkritiken att kunna konstruera en egen kvinnolitteraturkanon. Det är dock ingen teoretisk skillnad på detta tillvägagångssätt och den 'contextual criticism'

som den feministiska litteraturkritiken alltid använt sig av. Att stil, struktur och metaforik självklart undersöks vid närläsningarna innebär inte någon förändrad syn på relationen form-innehåll vid litteraturanalysen. Inflytandet från de nya formalistiska metoderna i Europa är knappast märkbart, skriver Cheri Register, men tillägger: 'though their time may yet come'.

Cheri Register har valt att behandla fyra områden utifrån betydelsefulla verk som Sandra Gilberts och Susan Gubars *The Madwoman in the Attic*, 1979, och samma författares antologi *Shakespeare's Sisters. Feminist Essays on Women Poets*, 1979, Nina Bayms *Woman's Fiction: A Guide to Novels by and about Women in America 1820—1870*, 1978, Nina Auerbachs *Communities of Women: An Idea in Fiction*, 1978, Janet Todds *Women's Friendship in Literature*, 1980 och essäantologin *The Lost Tradition: Mothers and Daughters in Literature*, utgiven av Cathy N Davidson och E M Broner, 1980:

1. Den kvinnliga estetiken
2. Mor-dotterrelationen
3. Kvinnans 'mythos'
4. Konstruktionen av en historisk kontext

Cheri Register redogör mycket klagande för den feministiska litteraturkritikens reella landvinningar. Som jag ser det visar hon precis hur långt en kvinnolitteraturforskning, som avser att ställa upp en kvinnokanon, kan nå. Estetiken blir en fråga om litterära formella karakteristikas samband med feministisk ideologi och social förändring. Språket förkroppsligar kvinnomedvetandet. För att få fram det kvinnospecifika föreslår Cheri Register jämförelser med parallelltexter skrivna av män. Men viktigast är att klargöra kvinnoestetikens förankring i den kvinnliga erfarenheten. En ny fas i kvinnolitteraturkritiken har, enligt Cheri Register, inletts genom utforskandet av mor-dotterrelationen, som erbjuder ett 'gynocentric focus' i stället för den tidigare underordningen inom patriarkatet. Mot den gamla strukturen med ett 'androcentric focus' ställs en ny och inom den kan bilder av gemenskap och konflikt, uppror och försoning utforskas på nya villkor. Med kvinnans 'mythos' avser

Cheri Register det som den kvinnliga författarens litteratur, berättande, ytterst handlar om. Hittills har den feministiska litteraturkritiken koncentrerat sig på 'kvinnomedvetandets tillblivelse' och 'kvinnans krav på självdefinition'. Genom den nya forskningen har fältet vidgats och speciellt vänskapen mellan kvinnor och sättet att skildra den har uppmärksamats. Som ett avslutande tolkningsled betraktar Cheri Register det litterära verkets inplacering i den historiska situationen: den feministiska litteraturkritiken måste klargöra, hur det litterära materialet svarar mot den erfarenhet det bygger på. Först då är frågan Vad är det den kvinnliga författaren säger och varför? besvarad.

Den feministiska litteraturkritiken är enligt Cheri Register på god väg att bli accepterad som en självständig disciplin. Men det sista steget till att betraktas som ett autonomt forskningsfält kan inte tas så länge området, som avgränsats av den feministiska litteraturkritiken, är omgivet av patriarkala institutioner, som fortfarande innehar makten och väljer att inte se vad som sker. 'We have transformed neither literary criticism nor the world', avslutar Cheri Register sin artikel. Utmaningen kvarstår alltså.

Nu menar jag att förfaringssättet att byta ut den manlige författaren mot den kvinnliga och göra traditionella litteraturundersökningar givetvis är behjärtansvärt med tanke på hur styvmoderligt de kvinnliga författarna behandlats tidigare. Men har kvinnolitteraturkritiken en radikalare målsättning måste den nog arbeta med helt andra metoder. Det viktiga är att finna en teori för feministisk litteraturforskning som lägger lika stor vikt vid det litterära som det feministiska. Kanske det franska intresset för de textliga problemen här kan vara till hjälp.

I den kritik Cheri Register riktar mot Sandra Gilbert och Susan Gubar — som är mer påverkade av den franska begreppskritiken än vad Cheri Register låter påskina — framgår, tycker jag, innebörden av den feministiska litteraturkritikens förmenta teorilöshet.¹⁴ 'Can there be an authentic, autonomous female aesthetics as long as the primary literary influences are male?' frågar Cheri Register. Hon utgår från att det är en auten-

tisk, självständig kvinnlig estetik, som återspeglar en specifik kvinnlig erfarenhet, som den feministiska litteraturforskningen skall lyfta fram, medan Sandra Gilbert och Susan Gubar i sin diskussion av litterär tradition, formspråk och dominans ifrågasätter det autentiska och självständiga i estetiken över huvud taget. De närmar sig en modell för text och skrivande, där språkets förmedlande roll och retoriska tekniker för distansering, som tex ironi, tillmäts betydelse vid meningsproduktionen. De visar med andra ord hur användbar 'misstankens hermeneutik' är för kvinnolitteraturforskningen.¹⁵ Gilberts och Gubars palimpsestteori¹⁶ är en modell för att förklara att kvinnor skriver, där det redan är skrivet, att ytskiktets cover-story — ofta den enda lästa och alltid den av samhälle och samtid godkända — i sig innefattar en sub-story — den skrivande kvinnans egen historia. Det är den humanistiska litteraturtraditionens enkla envägskommunikationsmodell med dess krav på enhet och entydighet och med diktaren, författarsubjektiviteten, som grundläggande meningskonstituerande princip, som här utmanas av en litteratursyn, som är långt mer komplex. Den ser inte det litterära språket som något ursprungligt, genomskinligt, utan som förmedlat och styrt av såväl medvetna som omedvetna instanser. Verket ses som en komplex mångfald och de förmedlande elementen påverkar meningsproduktionen.¹⁷

Att den amerikanska feministiska litteraturkritiken närmar sig textteoretiska utgångspunkter tycker jag framgår — förutom av den livliga tidskriftsdebatten — av det teoriförslag Elaine Showalter lägger fram i *Critical Inquiry*, Winter, 1981 'Feminist Criticism in the Wilderness'. Det är den stora uppgörelsen med den feministiska litteraturkritikens tidigare vandring, den från den kvinnliga träldomens Egypten till människoblivandet (humanism) i det utlovade landet, 'a pilgrimage to the promised land in which gender would lose its power, in which all texts would be sexless and equal, like angels. But the more precisely we understand the specificity of women's writing not as a transient by-product of sexism but as a fundamental and continually determining reali-

ty, the more clearly we realize that we have misperceived our destination. We may never reach the promised land at all; for when feminist critics see our task as the study of women's writing, we realize that the land promised to us is not the serenely undifferentiated universality of texts but the tumultuous and intriguing wilderness of difference itself.'

Våra nyckelord vid läsningen är här 'text', 'skrivande' och 'skillnad'. Den strukturmödel grundad på kvinnors skrivande som Elaine Showalter lanserar, har sina uppenbara brister, bl a är den för allmänt formulerad, för empirisk och saknar textteoretiska överväganden, dvs betonar det feministiska på det litteräras bekostnad. Ändå tycker jag det ligger en styrka i hennes omprövning av den feministiska litteraturkritikens målsättning, som lett till ett återvändande till en skillnadsmodell, där spänningen mellan olika röster, språk och bilder är det som skapar mening i texten. Tvåspråkigheten fanns, som vi sett, i den ursprungliga förgrunds-bakgrundsbilden, i Gilberts och Gubars palimpsestteori (cover-story och sub-story) och den finns antydd på varje nivå av Elaine Showalters nya strukturmödel, där den sammanfattas som 'the double-voiced discourse'. Tanken på att ersätta en androcentrisk kritik med en gynocentrisk har här fått ge vika för något helt nytt och annorlunda om än bara i ett första utkast.

Elaine Showalter beskriver den tidigare amerikanska litteraturkritiken som 'feminist readings' och anser att så länge nyläsning och omtolkningar var målet för forskningen kanske metodpluralismen var den mest tillfredsställande teoretiska lösningen. Placerar kvinnors skrivande i forskningens centrum ställs emellertid andra krav på gemensamma teoretiska utgångspunkter. Om det som skall studeras är kvinnors skönlitterära skrivande kommer forskningsområdet att omfatta historien, stilarter, genrer, strukturer, den kvinnliga kreativitetens psykodynamik, den bana det enskilda författarskapet liksom den kvinnliga litterära traditionen beskriver. Frågan som står i centrum är nu What is the *difference* of women's writing?

Den första amerikanska akademiska for-

skare som intresserade sig för kvinnors skrivande och därmed förberedde övergången från vad vi skulle kunna kalla en konsumtionsmodell till en produktionsmodell var, enligt Elaine Showalter, Patricia Meyer Spacks med boken *The Female Imagination*, 1975. Genom Ellen Moers *Literary Women*, 1977, Elaine Showalters egen *A Literature of Their Own*, 1977, Nina Bayms *Woman's Fiction*, 1978, Sandra Gilberts och Susan Gubars *The Madwoman in the Attic*, 1979, Margaret Homans *Women Writers and Literary Identity*, 1980, och en mängd tidskriftsartiklar har kvinnors skrivande manifesterat sig som det centrala projektet för feministiska litteraturstudier. Elaine Showalter poängterar också den franska feministiska teoriutvecklingens betydelse för förändringen.

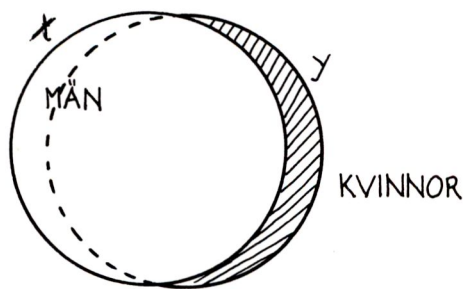
Elaine Showalter bygger sin teori för kvinnors skrivande på de fyra modeller för könskillnader, som redan föreligger: en biologisk, en lingvistisk, en psykoanalytisk och en kulturell. Modellerna går in på varandras områden men bildar tillsammans en struk-

turmodell, där den efterföljande modellen i sig inkluderar den föregående. Om man följer skillnaden som en skillnad i språk, vilket jag har för avsikt att göra här, är det inom den biologiska modellen viktigt att Elaine Showalter framhåller, hur fundamentala idéer om kroppen är för förståelsen av hur kvinnor uppfattar sin situation i samhället, men också att kroppsuttrycket aldrig kan förstås detsamma utan som förmedlat i lingvistiska, sociala och litterära strukturer. Beträffande lingvistik gör Elaine Showalter en intressant jämförelse mellan kvinnors språk och språkfrågan i avkoloniserade länder. Skall den nya staten välja modersmålet till officiellt språk eller behålla koloniserarens främmande språk, som möjliggör en större kulturkommunikation? Frågan berör såväl feministisk litteraturkritik som kvinnors skönlitterära språk. Inom psykoanalytisk teori framhåller Elaine Showalter det löftesrika i den feministiska kritikens inriktning på den pre-oidipala fasen och den psykosexuella differentieringen, där moderns roll för

Edward Weston, 'Snäcka' 1927, foto.

identitetsutvecklingen förstås på ett nytt sätt. Detta är givetvis av primär betydelse för språktillägnelsen och för den senare tillägnelsen av det litterära språket. Den modell, som i sig inkluderar den biologiska, lingvistiska och psykoanalytiska, är kulturmodellen. Elaine Showalter har tidigare studerat kvinnors kultur som en subkultur inom ett manligt dominerat kulturmönster. Hon vill nu i anslutning till de engelska antropologerna Shirley och Edwin Ardener i stället se på kvinnorna som en 'muted group', vars område täcks av den dominerande gruppen, utan att dock helt inneslutas av den. Med 'muted', avses både språk- och maktproblem, vilka ju berör begrepp som perception och tystnad, som är centrala för förståelsen av kvinnors deltagande i kulturen. Både tysta(de) och dominerande grupper utvecklar uppfattningar eller kategoriserande idéer om den sociala verkligheten omkring sig på en omedveten nivå, men dominerande grupper kontrollerar formerna eller strukturerna i vilka medvetenheten kan artikuleras. Tystade grupper måste således förmedla sina uppfattningar genom de former de dominerande strukturerna tillåter. Ardeners diagram för relationerna ser ut på följande sätt:

Den sektion av kultur Y som faller utanför kultur X's dominerande cirkel kallar Edwin Ardener 'wild'. Denna vilda zon kan uppfattas rumsligt, upplevelsemässigt eller metafysiskt, den är ett ingenmansland och icke tillgänglig för män. Den motsvarande zonen i den dominerande manliga kulturen är artskild genom att vara tillgänglig för kvinnor och män, eftersom den är strukturerad i språk. Elaine Showalter vill med modellen beskriva kvinnors skrivande som en 'double-voiced discourse', som alltid innehåller det

sociala, litterära och kulturella arvet från både den tysta(de) och den dominerande gruppen. Genom Shushana Felman, som Elaine Showalter citerar i artikeln, förstår vi hur denna allmänt skisserade språkmodell skulle kunna ha tolkningsteoretiskt intresse: 'The challenge facing the woman today is nothing less than to "re-invent" language, to re-learn how to speak: to speak not only against, but outside of the specular phallogocentric structure, to establish a discourse the status of which would no longer be defined by the phallacy of masculine meaning'. Detta gäller såväl den feministiska litteraturkritikern som den skapande kvinnliga konstnären.

Jag har i den här introducerande översikten försökt ringa in de två starkaste polerna inom det kraftfält som den nya feministiska litteraturforskningen utgör. De nordiska feministiska litteraturforskarna har genom sin speciella inriktning haft en klar litteraturteoretisk och metodisk utgångspunkt. Genom den strukturalistiska analysmodell Pil Dahlerup introducerade, 'Metoder för kvinnotextforskning' i Karin Westman Bergs antologi *Textanalys från könsrollssynpunkt*, 1976, och den strukturalistiska och sociologiska teori och metod Irene Engelstad och Irene Iversen föreslår, 'Tre tilnærmingsmåter til kvinnelitteraturen' i antologin *Et annet språk*, 1977, kom ett litteraturteoretiskt intresse att naturligt förenas med ett feministiskt. I exempelvis Birgitta Holms bok *Fredrika Bremer och den borgerliga romanens födelse*, 1981, används franska strukturalistiska teoretiker som Roland Barthes och Tzvetan Todorov vid sidan av feministiska som Virginia Woolf och Sandra Gilbert och Susan Gubar. Genom mitt eget forskningsarbete, som gäller svenska kvinnliga författare under den tidiga modernismen, har jag upplevt det för kvinnolitteraturforskningen fruktbara i konfrontationen mellan en historisk-sociologisk litteraturforskning med dess brist på språkteoretisk reflexion och den nya franska textteorin, som ställer det litteraturesemantiska problemet på ett helt nytt sätt. Kan den politiskt engagerade litteraturforskningen, som betonar historiska och sociala aspekter på kvinnoförtrycket, förenas med en språkteori, centrerad kring kvinnlig kreativitet och textproduk-

tion, skulle kanske också en estetisk teori för kvinnotextforskning kunna börja formuleras.

NOTER

1. För en utförligare diskussion av dagens spännande möte mellan amerikansk och fransk feministisk litteraturforskning se introduktionen till temanumret 'Feminist Readings: French Texts/American Contexts' av *Yale French Studies* 1981:62, varifrån ovanstående synpunkter hämtats.
2. För en närmare beskrivning se Cheri Register, *Kvinnokamp och litteratur i USA och Sverige*, Stockholm 1977.
3. *SIGNS Journal of Women in Culture and Society*, 1975, vol 1, no 2.
4. New York 1970, sv övers 1971.
5. Den uppenbara tvetydigheten i *Villette* består i att romanen har två slut, vilket alltså Kate Millett var den första att ta fasta på.
6. Annette Kolodny, 'Dancing Through the Mine-Field: Some Observations on the Theory, Practice, and Politics of a Feminist Literary Criticism' i *Feminist Studies* 6 (Spring 1980).
7. 'When We Dead Awaken: Writing as Revision' i *College English* 34:1, 1972 eller i *On Lies, Secrets, and Silence*, New York 1979.
8. *SIGNS Journal of Women in Culture and Society*, 1976, vol 2, no 2.
9. *SIGNS Journal of Women in Culture and Society*, 1978, vol 3, no 4.
10. Citatet från efterskriften till den engelska översättningen av Julia Kristevas *About Chinese Women*, New York 1977.
11. Hélène Cixous, 'Sorties' i *La Jeune Née*, Paris 1975. Här citerad ur *New French Feminism*, Elaine Marks och Isabelle de Courtivron (red), The University of Massachusetts Press 1980, en utmärkt antologi för den som vill orientera sig i den franska kvinnovetningsdebatten.
12. Se Sydney Janet Kaplans översiktsartikel i *SIGNS Journal of Women in Culture and Society*, 1979, vol 4, no 3.
13. I *SIGNS Journal of Women in Culture and Society*, 1980, vol 6, no 2.
14. Jag vill stryka under att jag här inte kritiserar Cheri Register, utan för ett principiellt resonemang om en litteratursyn som ligger bakom den konceptuella referensram, som refereras i artikeln.
15. Den franske hermeneutikern Paul Ricoeur

anser, att litteraturforskningen efter Freud, Marx och Nietzsche måste räkna med en kritisk 'misstankens hermeneutik' vid sidan av den klassiska 'positiva', meningsrekonstruerande hermeneutiken vi ärvt från en romantisk, idealistisk tradition, som förutsätter ett enhetligt, kommunicerande subjekt. Enligt Paul Ricoeur måste tolkaren förhålla sig misstänksam mot rösten som hörs i texten och som tidigare ansågs framföra budskapet. Rösten (tecknet) kan nämligen vara en mask i stället för ett ansikte. Tolkaren måste lyssna till mer än en röst i texten och ta hänsyn till att rösten bakom rösten, texterna bakom texten och tystnaden — det utsagda, underförstådda i texten — alla är element som är med och skapar textens mening.

16. Ordet palimpsest (av grekiska *palin* = åter och *psestos* = skapad) betecknar en handskrift, där den ursprungliga skriften av sparsamhetsskäl skrapats bort för att ge plats för ny skrift. Materialet är vanligen pergament.
17. För en diskussion av diktarsubjektiviteten som teoretiskt problem se Atle Kittang, 'Tre forståingsformer i litteraturforskninga' i *Litteraturkritiske problemer, Teori og analyse*, Oslo 1976.

SUMMARY

Theoretical discussions within feminist literary research

Feminist literary research embraces several basic common assumptions: that women have been subjected to oppression is one; that gender differences constitute a valid point of departure for critical analysis is another. During the decade when feminist literary criticism established itself as scholarship, the concept of 're-reading' occupied a central position. Nordic feminist literary research has received crucial impulses from international research. In this article, the American empirical and political research tradition is described and is related to French feminist theoretical linguistic work.

American feminist literary criticism begins with the situation of women in a male-dominated society. The American method involves placing female fiction in an historical, social and cultural frame of reference. The French researchers look instead for oppression in the thought structure

Fortsättning från s 17

which underpins western culture, and equates the desire for domination — whether in regards to language or abstract thought — with a male order which is based upon women being silenced.

The conjunction between historical/sociological literary research and a theory of language, centered around female creativity and production of texts seems to provide fruitful ground for continued theoretical work within feminist textual research.

Gunilla Domellöf
Kvinnoforskningsprojektet
Forum för tvärvetenskap
Umeå Universitet
901 87 Umeå
Sweden